

Национален комитет за семејно земјоделство
www.ncffm.mk

Семејно земјоделско стопанисување во Република Македонија

Скопје, Април 2017

Овој извештај е резултат на истражувањето што се спроведува во рамките на проектот Национален Комитет за Семејно Земјоделство, имплементиран од страна на Здружение Институт за развој на заедницата, Федерација на Фармерите на Република Македонија и Здружение Мрежа за рурален развој.

Текстот е напишан на Македонски јазик, со кратко извршно резиме на Англиски јазик.

Подготвил - истражувач: Васко Хаџиевски

Executive summary

Family farming is a form of intervention in agriculture for which there is no unique worldwide accepted definition, but each country interprets it according to its socio-economic conditions. The UN Food and Agriculture Organization FAO, gives a number of definitions as a framework to address many different interpretations in the world. Deeper definition of family farms comes from the need to stand out and differentiate them from other agricultural holdings with some specific characteristics which could be base for policy makers to create special supporting measures for their support.

In order to obtain general overview of the current legislation and generate more detailed information of the concept of family farming in Macedonia, the project conducted a quick desk and field research. The purpose of this research is to determine the current state of family farms, their role in rural development and general economy of the country and defining their main challenges for survival in the future. Unlike many studies that deal with this issue only from an economic perspective, this brief and limited research covering analysis of legal framework and limited number of participants (120 people from four regions), aims to contribute to understanding the combined socio-economic conditions in which the family farms operate in the country. These conditions are evaluated by the level of full or occasional involvement of family members in the working operations, the age of the owners, gender and education, the degree of interest in the inheritance of the economy, the main sources of income, the average owned area, available rural infrastructure (economic and social) as well as the views/attitudes of the owners and the future of family farming as a lucrative agricultural business.

The analysis of legal framework indicated that although Macedonia has a legislated definition of family farm, it has no practical value especially for those for whom it is intended, i.e. owners of family farms. Namely, there is no difference between individual and family farms and measures that apply to all other individual farms apply for family farm owners as well. The issue remains untreated and needs stricter specification, especially because according to the agricultural census of 2007, from the total of 192.675 registered farms, 192.378 or 99.8% are family farms.

The research findings indicate that family farming for Macedonia and its rural areas has remarkably high importance since the country is small in size and population. Any decrease of family farming in rural areas, means abandoning the agricultural arable land cultivated for decades. Interrupting their continuity represents interruption of family habits and skills acquired through generational succession. The terrain research and analysis of respondents' answers reveal that in 80% of cases the family holdings (land, livestock and other resources) are inherited, but for 72.5% of them there are interested successors. This percentage will be reduced in years to come,

because many of the respondents, who answered positively, actually have minor children and only believe that their property will be inherited by them.

Nearly half the members of the families of the respondents or 52% are men and the other half or 48% of women of different ages, but as registered owners i.e. holders of farm or women registered farmers were only 8.3%. The negative attitudes towards women as legal successors of the farm holdings is directly linked to reducing the number of family farms because they are a major factor for deterioration of rural life by leaving the family farms and all the social values that go with them.

In most cases family members possess all or most of the capital and one of the members manage the business unit or is a formally registered trustee. Capital usually comes from family funds obtained as a result of family farming activities, but also from other sources of finance provided by family members, which fully or partially is invested in the same holding.

Also, 84% of research respondents produce traditionally known products that have been produced on the farm for generations. One of the major issues of small farmers is that they have no clear picture of trends in demand, quality standards, demand for organic products or opportunities for purchase by other entities. This is also reflected in the absence of sustainable sales channels which are currently represented through limited contact with buyers that are usually not bound by contracts with the local population.

The involvement of family members in farm work as a central criterion which can be used to precisely define family form of farming, conducting trainings in the process of production and marketing, developing a national strategy to support the family farming, support for the existence of the family farms by facilitating access to markets, and appropriate tools in the form of specific measures for such families steered by the National Extension Agency are just some of the recommendations of this study which should be followed by further and deeper analyses.

Содржина

Вовед.....	1
Цел на истражувањето	2
Материјал и метод на работа.....	2
Преглед на литература.....	3
Резултати од истражувањето.....	8
Заклучоци	Error! Bookmark not defined.
Литература.....	20

Вовед

Земјоделските семејства кои живеат на својот посед и заработуваат од плодовите на својата земја и стока се своевидна класа која во општеството се губи со голема брзина. Природниот концепт на мала семејна фарма која е поседувана и управувана од едно семејство со сите свои членови е се поредок. Со намалувањето на бројот на такви стопанства, притисокот од модерните општествени текови станува уште поголем кон оние кои останале на село. Напуштањето или пренамената на земјоделското обработливо земјиште носи намалување и стареење на населението во руралните подрачја. Се повеќе земјоделци се пензионираат без наследници кои се заинтересирани да го превземат стопанството, а со тоа се запира повеќе генерациската традиција на таква егзистенција што значи и одење во неповрат на наследените вештини кои со генерации се унапредувале и пренесувале.

Во таква состојба, брзината на намалување на бројот на семејни фарми се одвива со геометриска прогресија и за жал, со себе ги влече луѓето, добрата, животната средина, природните пејсажи, како и природниот циклус на движење на материјата. Сите овие миграции од друга страна пак вршат притисок над градовите, а со тоа и на загадувањето и општото здравје.

Мали земји како Република Македонија се под голем притисок од регионалните корпорации за производство и трговија со храна чија единствена цел е профитот, а нивниот начин на добивање на тој профит најчесто не соодветствува со развојните планови за руралните подрачја, туку напротив делува обратно пропорционално на нивната примена.

Значаен индикатор на здраво општество е стабилноста на семејството. Како што малите семејни фарми исчезнуваат од селата, со нив исчезнува една од најдобрите средини способни за производство на силни семејства со изграден идентитет, работна етика и карактер.

Семејното стопанисување е една форма на делување во земјоделството за која нема строго дефинирана и општо прифатена дефиниција во светот, туку секоја земја го толкува тоа спрема општествените услови, а организацијата за храна и земјоделство (ФАО) на Обединетите Нации, дава повеќе дефиниции како рамка за опфаќање на многу разни интерпретации во светот.

Цел на истражувањето

Целта на ова истражување е да се утврди моменталната состојба со семејните земјоделски стопанства (СЗС), нивната улога за руралниот развој и воопшто за економијата на државата како и дефинирање на нивните главни предизвици за опстанок во иднина. За разлика од многубројни истражувања кои го третираат ова прашање само од економска гледна точка, ова кратко и ограничено истражување во опфат на испитаници, има за цел да придонесе кон разбирањето на комбинираниите социо-економски услови во кои се одвива семејното земјоделско стопанисување во Република Македонија. Тоа се прави преку увид во состојбата на семејните земјоделски стопанства од гледна точка на вклученоста на членовите од семејството, проблемите за опстанок на семејното стопанство и потребите за продолжување на таквото делување.

Овие состојби се проценуваат преку степенот на целосна или повремена вклученост на членовите на семејството во работните операции, возраста на сопствениците, полот и нивното образование, степенот на заинтересираноста за наследувањето на стопанството, главните извори на приход за едно такво стопанство, просечната поседувана површина, расположливата рурална инфраструктура (економска и социјална) и размислувањето на сопствениците за предноста/недостатокот и иднината на семејното земјоделско стопанисување.

Материјал и метод на работа

За да се оствари целта на истражувањето, користени се податоци од литература и материјали од теренско истражување.

Прегледот на литературата имаше за цел идентификување на анализи кои постојат во светот и се однесуваат на семејното земјоделско стопанисување и неговата значајност за опстанок и развој на руралните средини, но и воопшто за општеството кое се соочува со забрзана урбанизација и сите последици од неа. Во фокусот на оваа анализа се квалитативните заклучоци за семејните земјоделски стопанства изведени од литературата и од спроведената анкета, како и некои податоци од заводот за статистика на Република Македонија.

Вториот дел на истражувањето вклучи спроведување на анкета преку директни интервјуа со помош на семи-структуриран прашалник наменет за претставници на мали семејни земјоделски стопанства во руралните подрачја. Времето и ресурсите на проектот за ова истражување не дозволуваа да се земе голем репрезентативен примерок за теренското истражување. Интервјуирани се 120 претставници од четири плански региони (според NUTS 3). Директните средби за пополнување на прашалникот се искористија за

дополнителни прашања и дискусии кои ги надополнија информациите за ставовите на крајните корисници во врска со нивното мислење за иднината на семејствата на село, ставот на општеството кон ваквите стопанства, и односот на државните институции. Собраните податоци се обработени со едноставни квантитативни и квалитативни методи на анализа.

Преглед на литература

Законска регулатива

Според Законот за земјоделство и рурален развој од 2007 година, *Семејно земјоделско стопанство е самостојна стопанска и социјална единица која се заснова на комбинација од управување и сопственост и/или користење на земјоделскиот имот од членовите на семејството*. Како прилог на оваа дефиниција со цел официјален став кон тоа што е семејство во овој контекст, исто така во законот постои дефиниција „Семејна поврзаност е поврзаност на лица кои се сметаат за членови на исто семејство и се во следново сродство: маж и жена; родител и дете; брат и сестра (било целосно или полукрвно сродства); баба или дедо и внуци; чичко, вујко, тетин, стрина, вујна или тетка и внук или внука; родители на сопружниците и зет или снаа; девер, шура или баџанак и јатрва, снаа, золва или шура“ Во законот исто така има и дефиниција со експлицитно објаснување за тоа кои лица се сметаат за членови на семејното стопанство, а тоа е „Член на семејно земјоделско стопанство е полнолетно физичко лице кое врши земјоделска дејност на земјоделскиот имот и за кое се води евиденција во Министерството“.

Било која форма на организираност во стопанството е поврзана со управување од физичко лице или носител која категорија исто така има своја дефиниција во законот т.е. „Носител на семејно земјоделско стопанство е полнолетно лице кое е одговорно за управување со земјоделското стопанство и кое истапува во име и за сметка на семејното земјоделско стопанство и како такво е запишано во Единствениот регистар на земјоделски стопанства во Министерството.“ Носителот според законот е исто така и земјоделски производител кој е дефиниран како: „Земјоделски производител е носителот на земјоделско стопанство или член на семејно земјоделско стопанство или лице кое е постојано или времено вработено на земјоделското стопанство и кое се занимава со земјоделска дејност“, но оваа дефиниција не се поврзува исклучиво со семејно земјоделско стопанство.

Иако во Македонија постои озаконета дефиниција за Семејно земјоделско стопанство, таа досега нема никаква употребна вредност особено за оние за кои таа е наменета. Без подлабоко дефинирање на СЗС тие неможат да се одвојат од останатите земјоделски стопанства и да си најдат посебно место во политиките преку преку третирање од специјални мерки за

поддршка, преку кои тие ќе ја максимизираат нивната улога во руралниот развој и воопшто во општеството. Таа форма останува нетретирана, можеби затоа што ѝ треба построго специфицирање, поготово затоа што според пописот на земјоделството од 2007 година, евидентирани се вкупно 192.675 земјоделски домаќинства, каде се вели дека дури 192.378 или 99,8% се семејни земјоделски стопанства. Вакво дефинирање на семејните земјоделски стопанства не дава простор за посебно третирање затоа што тие и онака се опфатени со сите постоечки мерки или пак доколку се развиваат нови мерки за поддршка, тие ќе важат за сите индивидуални земјоделски стопанства.

Во законот за земјоделство и рурален развој стои дека: Земјоделските стопанства кои најмалку 50% од вкупниот годишен нето приход го остваруваат од вршење на земјоделска дејност се категоризираат во четири категории, и тоа:

- *прва категорија* – семејни земјоделски стопанства со остварен годишен нето приход од вршење на земјоделска дејност до износот на годишниот нето износ на минималната плата за претходната година, согласно со податоците од Министерството за труд и социјална политика,

- *втора категорија* - семејни земјоделски стопанства со остварен годишен нето приход од вршење на земјоделска дејност до износот на годишниот нето износ на минималната плата за претходната година, согласно со податоците од Министерството за труд и социјална политика до годишниот износ на минимална основица за пресметка и плаќање на придонесите од задолжително социјално осигурување,

- *трета категорија* - семејни земјоделски стопанства и земјоделски стопанства со остварен годишен нето приход од вршење на земјоделска дејност до износот на годишниот нето износ на минимална основица пресметка и плаќање на придонесите од задолжително социјално осигурување до остварен годишен нето приход од вршење на земјоделска дејност до 2.000.000 денари, и

- *четврта категорија* – земјоделски стопанства со остварен годишен нето приход од вршење на земјоделска дејност над 2.000.000 денари.

Според „Законот за придонеси од задолжително социјално осигурување“ носителите на семејно земјоделско стопанство кои влегуваат во погоре спомнатите прва, втора и трета категорија од „Законот за земјоделство и рурален развој“ се обврзници за плаќање придонес за задолжително пензиско и инвалидско осигурување.

Најголем дел од семејствата чии членови во мнозинство се вклучени постојано во стопанството и имаат сопственик на земјиштето или фармата се регистрирани како индивидуално земјоделско стопанство или како минимален

критериум за некакво регистрирање кое носи предност за користење на финансиски средства од државните програми за поддршка.

Преглед на литература од светот

Спрема извештајот за 2017 година “Food tank by numbers” на организацијата “Think tank for food” www.foodtank.com, семејните земјоделци заслужуваат да бидат признати за повеќе улоги кои ги имаат како бизнис жени и мажи, иноватори, наставници и чувари на земјиштето. На семејните земјоделци им треба нашето признание и нашата поддршка сега, не подоцна. Во истиот извештај, претседателот на организацијата Danielle Nierenberg истакува дека треба да обрнеме повеќе внимание на она што се спроведува од страна на семејните земјоделски стопанства. Иновативните практики, кои се втемелени во знаењето на земјоделците, ги негуваат заедниците и ги заштитуваат ресурсите на планетата во исто време. Малите земјоделски семејства се столбот на производство на храна од целиот свет.

Семејните фарми се изложени на сериозни економски, политички, социјални и еколошки промени. Со цел да се овозможи континуитет на стопанството во рамките на семејството и долгорочен опстанок на фарма, земјоделските семејства сè повеќе се принудени да применуваат пазарно-управувани, иновативни и одржливи планови. (Suess-Reyes J, Fuetsch E, 2016)

Подлабокото дефинирање на СЗС е предмет на истражување од повеќе организации. Една од дефинициите на ФАО истакнува дека „Семејниот бизнис“ се состои од стопанство во рамките на едно семејство каде организацијата на земјоделското производство е преку ангажирање на работна сила од членовите на истото семејство. Во друга и надополнета верзија се вели дека семејното стопанство може да биде и во комбинација со платена работна сила од надвор од тоа семејство. За потребите на земјоделските пописи, ФАО определува два типа на стопанства и тоа а). Стопанства во семејни рамки – оние во чие производството и управувањето се прават од членовите на семејството и б). Земјоделски стопанства надвор од семејствата – како корпорациите и др. Во повеќето земји, најголемиот дел од земјоделското производство се одвива во семејните земјоделски стопанства па затоа концептот на „земјоделско стопанство“ се поврзува со концептот „Семејно стопанство“. (FAO, 2007, p. 21).

Мора да се истакне дека големината на фармата, (површината/стопанството), не би требало да се земе како критериум за одредување на семејна фарма (Losch and Fréguin-Gresh, 2013). Малите земјоделски стопанства понекогаш автоматски се определуваат како семејни земјоделски стопанства веројатно поради фактот што во Македонија најголем дел од земјоделците поседуваат во просек 1,7 ха и немаат развиено

организација на работата која би се одликувала со елементи на водење бизнис, вработување надворешни лица, а поготово не надворешен менаџмент или спојување на имотите и капиталот во ентитет со мешана сопственост.

Непостоењето на вакви форми/ентитети на стопанисување, во голема мера го ограничуваат хуманиот потенцијал на сопствениците (управителите) и членовите од семејствата и потенцијалот на економија од обем преку капиталот во земја, финансии, стока и механизација. Сите овие се одлики и на задружно работење кое за жал во Македонија никако да земе замав и покрај големите бенефиции од мерките на државната поддршка.

Друга дефиниција на ФАО го прецизира семејното земјоделско стопанисување како „средство за организирање на земјоделството, шумарството, рибарството, и аквакултурата кое е раководено и управувано од страна на семејството и претежно се потпира на трудот од тоа семејство, вклучувајќи ги и жените и мажите. Семејството и фармата се поврзани, заедно еволуираат и ги комбинираат економските, еколошките, репродуктивните, социјалните и културните функции“.(FAO 2014)

Еден од критериумите за попрецизно дефинирање на СЗС може да биде вложениот труд. Употребата на неплатен труд од членовите на семејството или платен труд е врската со тој критериум која може да помогне за идентификување на неколку форми на организација на трудот во земјоделството. 1). Семејната форма одговара на ефективна употреба на трудот од членовите на семејството и тоа со целосно или делумно вклучување, но и делумно вклучување на надворешен труд. 2). Претприемничката форма е базирана исклучиво на употреба на платен труд и 3). Бизнис форми кои се комбинираат од повеќе начини кои сепак се базираат на употреба на константен платен труд.

Исто така, семејниот труд се смета или како позитивен или негативен аспект во системот на стопанисување и одгледување на семејството. Иако често се наведува дека семејниот труд е критичен ресурс за семејните фарми (Toulmin & Gueye, 2003), и дека тие нудат "конкурентна предност" (Poulton et al., 2010), други сметаат дека примарната употребата на семејните труд е индикација за неспособноста на семејното земјоделско стопанство да ангажира платен труд во земјоделското производство (Angemi, 2002). Исто така се тврди дека овој аспект ја одразува недоволната понудата на работна сила во некои рурални средини поради миграција село-град и неможност семејството да ангажира надворешен труд (Paris et al., 2005).

При истражување на семејните земјоделски стопанства неминовно е да се земе во предвид, па дури да се стави и приоритет на улогата на жената. Покрај домашните обврски, има голем број на други фактори кои ги спречуваат жените да бидат ангажирани за платена работа надвор од фармата. Поточно,

жените во руралните економии често немаат пристап или контрола над природните ресурси како што е земјиштето, што придонесува за намалување на нивните шанси за задржување на приходите од овие средства. Помалку од една четвртина од земјишни поседи во земјите во развој се управувани од жени. Ниските стапки на женска сопственост на земјиштето значително го попречуваат пристапот до финансиски средства, вклучувајќи ги и кредитите и заштедата. Жените исто така, немаат пристап до социјални средства како што се мрежи и асоцијации, што го ослабува нивното влијание во процесите на донесување на политички одлуки и колективно претставување. (FAO. 2009)

Во литературата се наоѓаат голем број на фактори кои би можеле да се користат за подлабоко дефинирање на СЗС како што се: трудот, управувањето, големината, обезбедување на средства за живот, место на живеење, фамилијарни врски и генерациски аспекти, социјални мрежи во заедницата, сопственост на капиталот, употреба на производите од фарма, сопственоста на земјата, семејството како инвеститор, па дури и ефикасност и капацитет и еколошка одржливост.

На 66-тата седница на Генералното собрание на Обединетите Нации, 2014 година беше официјално прогласена за "Меѓународна година на семејното земјоделство" (International Year of Family Farming - IYFF). Организацијата на Обединетите нации за храна и земјоделство ФАО, беше поканета да се справи со спроведувањето на активностите, во соработка со владите, меѓународни развојни агенции, организациите на земјоделците и други релевантни организации во системот на Обединетите нации, како и релевантни невладини организации.

Она што е важно за развој на СЗС е семејството да биде во можност да инвестира, да сака тоа да го стори, а со тоа да го зголеми и својот оперативен капитал и домашните средства. Тоа зависи од финасиските и хуманите ресурси во семејството. Кај СЗС кои имаат слаб човечки капацитет има ризик од неразбирање на стопанството како деловен субјект кога се мисли на инвестициите и има големи изгледи да се размислува повеќе на штедење отколку на инвестирање. Таа дефанзивна логика често доведува до застој или назадување на подолг период. Кај тие со посилен човечки капацитет има шанси за поголемо раздвојување на видците кон стопанството како бизнис единица наместо како домашна производна единица.

Резултати од истражувањето

Резултатите изнесени во ова истражување се всушност презентација на некои податоци од државниот завод за статистика и толкување на резултатите од спроведената анкета на прашалник кој беше составен на основа на литература, искуството на ангажираниот експерт, а во соработка со експертите на Мрежата за рурален развој на Република Македонија (МРР на РМ), Институтот за развој на заедниците (ИРЗ) и Федерацијата на фармерите во Република Македонија (ФФРМ). Главната разлика помеѓу податоците од ДЗС и нашата анкета е тоа што анкетите на ДЗС ги опфаќаат сите земјоделски стопанства, додека анкетата на ова истражување е поспецифична и спроведена со внимателен опфат на претпоставени Семејни земјоделски стопанства или поточно стопанства на кои живеат и кои опстојуваат најголем дел од членовите на семејството. Согласно работниот план на проектот внимателно се опфатија 120 испитаници, кои претставуваат мали и средни семејни земјоделски стопанства од четири плански региони (Пелагонија, Полог, Североисточен и Југоисточен), и со ангажирање на локални анкетари кои добро ги познаваат приликите на локациите кои беа цел на ова истражување, добиена е релативно добра слика која ги рефлектира состојбите на таквите мали земјоделски стопанственици кои делуваат преку ангажирање на најголем број од членовите на своето семејство.

Мажите и жените во СЗС

Истражувањето од ваков тип, како и многу други истражувања во руралните средини, не може да има релевантни резултати и јасна слика, доколку не се опфатат и мажите и жените во што поголем број на прашања од чии одговори за нивната застапеност односно улога, можат да се извлечат заклучоци за проблемите со кои се соочуваат СЗС, но и за препораките за подобрување на состојбите.

Близу половина од членовите на семејствата на испитаниците или 52% се мажи (Табела 1), а другата половина или 48% жени на различна возраст, но како сопственици т.е. носители на стопанството или жени регистрирани земјоделци се застапени само со 8,3%. Во ниеден случај од тие 8%, стопанството не било регистрирано на име на ќерка, туку на мајката или на снаата од синот. Застапеноста на жените и мажите во вкупниот број на членовите на СЗС е сличен со оној на истражувањето на ДЗС во Табела 2.

Табела 1. Структура на родовите во членовите и сопственоста на СЗС

	Застапеност	Сопственици
Мажи	52	91,7
Жени	48	8,3

Возрасни групи и нивната вклученост во СЗС

Според анкетата за структура на земјоделските стопанства во 2013 година на Државниот завод за статистика на ниво на Р.М. (Табела 1), 13% од носителите на индивидуалните земјоделски стопанства се жени на просечна возраст од 61 година.

Табела 2. Членови на домаќинствата ангажирани на индивидуалните земјоделски стопанства, по пол и по возраст

	Индивидуални земјоделски стопанства							
	Носител на индивидуално стопанство				Членови на домаќинството			
	Број на мажи	Број на жени	Просечна возраст		Број на мажи	Број на жени	Просечна возраст	
			Мажи	Жени			Мажи	Жени
РМ	148 859	18 724	57	61	99 682	169 577	35	47
% од РМ	87%	13%			58%	42%		

Извор ДЗС 2013

Заради опфаќање на бројот на членови од сите возрасни групи во семејствата т.е. поврзување на полот на членовите со некои карактеристики (последници), во прашалникот беа вклучени и оние членови на возраст од 0 – 11 години. Заради нивниот незначителен придонес т.е. вклученост во производните и други процеси, а и непрецизни одговори за вклученоста на таа возраст, тие не се предмет на обработка во понатамошниот текст кој се однесува на економските параметри т.е. нивната вклученост во производството и другите операции на самото стопанство. Сепак, од пресметките на другите возрасни групи се гледа дека тие во просек се застапени со 20% од бројот на членовите на опфатените семејства.

Од податокот за бројот на членови по разни возрасни групи се заклучува дека групата на возраст од 0-12 е застапена со 20%, а заедно со онаа од 12 – 18 или сите кои не влегле во групите на возрасни лица претставуваат 29%. Следната помлада група или деца на возраст од 12 – 18 години според нашите испитаници се целосно вклучени со само 2,4 %, а делумно со 6,5% или вкупно 8,9% или блиску до процентот на вклученост на групата од 65-74 години, која пак заедно со оние над 74 години претставуваат сериозна вклученост од 13,3%. Тоа укажува на стареење на населението кое е останато на фарма, а со попрецизна анкета на возрасни групи од 50 нагоре, тоа може и подетално да се презентира. Најспособната возрасна група за работа е онаа од 19 – 64 години и таа е застапена со 57,9% од кои 47,3% како целосно и 10,6% како делумно вклучени. (Табела 3)

Табела 3. Вклученост на возрастни групи во семејното стопанство

Вклученост	12 - 18	19 - 64	65 - 74	Над 74
Целосна	2,4%	47,3%	5,4%	2,7%
Делумна	6,5%	10,6%	2,4%	2,8%
Вкупно	8,9%	57,9%	7,8%	5,5%

Графикон 1. Структура на вклученост на возрастни групи во СЗС

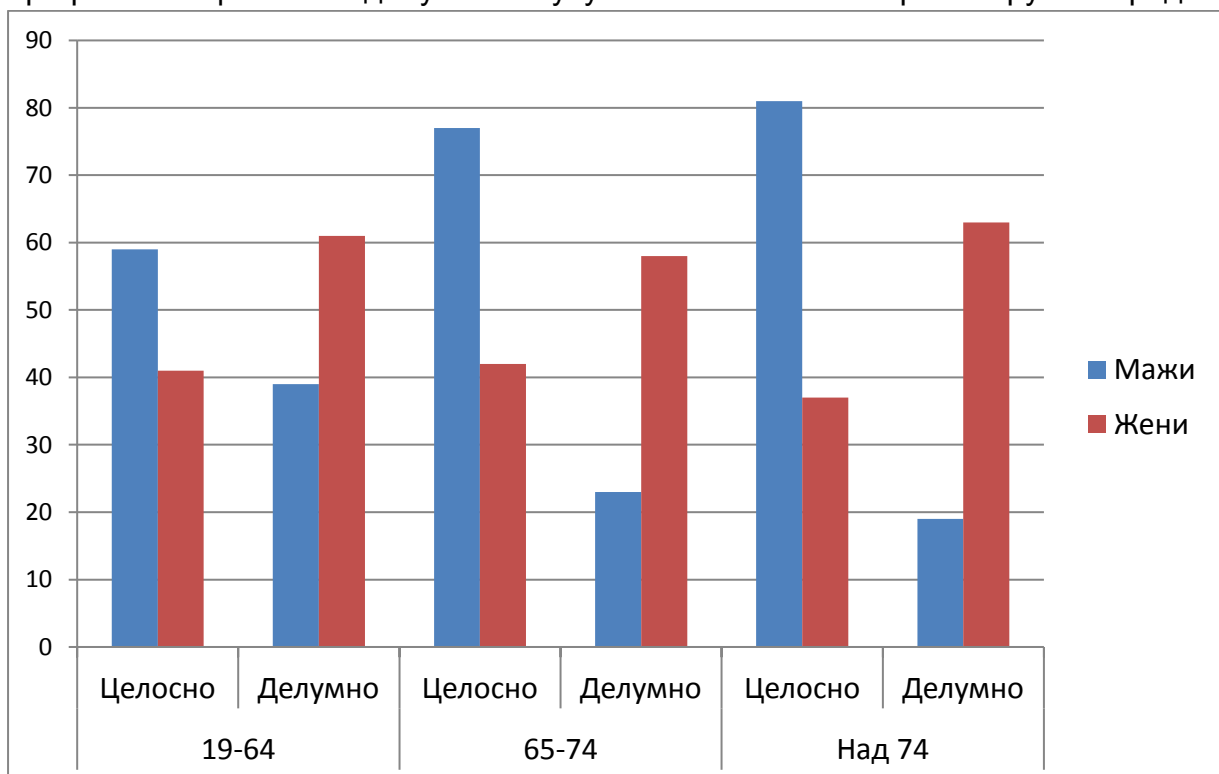
Доколку ова се разгледа од родов аспект, (Табела 4) ќе се забележи дека од целосно вклучените во возрастната група 19-64 мажите се застапени со 59%, а жените со 41%, но во делумно вклучени, застапеноста на мажите се намалува, а на жените се зголемува до 61%. Значи, според одговорите на испитаниците, повеќе од половина од жените на таа возраст се вклучени делумно во земјоделското стопанисување.

Сепак, вклучувањето на жените на таа возраст во одгледување на децата и домашните работи (покрај работите на фарма) треба да се земат в предвид во вакво истражување, каде семејството е во центарот на вниманието. Одвојувањето на економските активности на фармата со другите домашни активности е неблагоприятно доколку го гледаме семејството како предмет или основа за дефинирање на слабости и специфична поддршка за негово опстојување и развивање.

**Табела 4. Структура на вклученост членовите на СЗС во на разни
возрасни групи**

	Вкупно	Мажи	Жени
Возраст	19 - 64		
Целосно	77,8	59	41
Делумно	18,2	39	61
	100%	100%	100%
Возраст	65 - 74		
Целосно	69	77	42
Делумно	31	23	58
	100%	100%	100%
Возраст	Над 74		
Целосно	50	81	37
Делумно	50	19	63
	100%	100%	100%

Графикон 2. Целосно и делумно вклучување во СЗС на возрасни групи по род

Правен статус

Правниот статус на Семејните Земјоделски Стопанства опфатени со ова истражување е најчесто „Индивидуален Земјоделец“ и тоа со 82%. Тоа всушност значи дека еден член на семејството е според законот „Носител на семејно земјоделско стопанство“, категорија која е објаснета погоре. Немаше ни еден случај кај испитаниците со регистрирана задруга, а 18% од нив имаа регистрирана фирма (Друштво со ограничена одговорност) и тоа оние кои имаат повеќе земја и стока или имаат објект во селото за трговија на мало.

Наследување на сопственоста и карактерот на стопанството

Продолжувањето на традиционалните вредности на семејните земјоделски стопанства од економска и социјална гледна точка низ генерациите, може релативно да се согледа и со одговорите на прашањата за тоа дали стопанството е наследено од родителите, дали тој имот е зголемен и дали се произведуваат истите производи, како и дали има заинтересирани наследници со кои би се продолжило семејното стопанисување. Во 80% од случаите на нашите испитаници, стопанството (земјата, стоката и други ресурси) е наследена (Табела 5). Кај голем број испитаници стопанството е наследувано со генерации и пријавени се дури и 100 години на обработка на истите површини. Но, не за сите тие стопанства има и заинтересирани наследници, туку за 72,5% од нив. Овој процент со годините ќе се намали затоа што многу од испитаниците имаат малолетни деца и веруваат дека нивниот имот ќе биде наследен од нив.

Кај 69% од испитаниците кои го наследиле стопанството е пријавен зголемен имот од оној на претходникот. Тоа не значи секогаш зголемување на земјоделските површини кои ги поседуваат, туку ги обработуваат, но и зголемување на бројот на грла стока и на производството во квантитет. Дури 84% од испитаниците го произведуваат истото како и претходникот, но во поголем обем и покрај тоа што мнозинството од нив најмногу се жалат на тешкотиите со пласманот на производите, а 16% од испитаниците се решиле да произведуваат различни производи од претходникот. Најчеста причина за тоа се проблемите со пласман на некои производи и потребата за адаптација кон барањата на пазарите.

Табела 5. Структура на наследени СЗС, заинтересирани наследници, зголемување на имотот и производство.

	Наследено СЗС	Заинтересирани наследници	Дали е имотот зголемен	Дали се произведува истото
Да	80%	72,5%	69%	84%
Не	20%	27,5%	31%	16%

Извор на приходи

Во 65% случаи од нашите испитаници изворот на приходи е од сопственото стопанство, а 35% од други извори. Од дополнителните извори 77% доаѓа од плати и/или пензии на членови на семејството, а останатите извори на приход се од други услуги. Резултатите од истражувањето на земјоделските стопанства на ДЗС за видот на активностите за дополнителни приходи се претставени во Табела 6. Најголем процент на такви приходи потекнуваат од преработка на животински производи.

Табела 6. Број и структура на индивидуални земјоделски стопанства со дополнителни активности на стопанството според видот на активността

	Туризам и сместување	Домашни ракотворби	Преработка на животински производи	Преработка на растителни производи	Собирање на шумски плодови.	Активности во шумарството	Преработка на дрво	Аквакултура	Други дополнителни активности
PM	106	98	10 467	5 735	6 543	1 484	176	128	2 388
% од бројот на ЗС во PM	0,06	0,06	6,1	3,4	3,8	0,9	0,1	0,07	1,4

Извор: ДЗС 2013

Членство и мерки за поддршка

За жал само 33% од испитаниците се членови на било каква организирана форма за соработка. Состојбата со сите земјоделци во Република Македонија е и полоша од тоа, иако законот за земјоделски задруги и програмите за поддршка нудат одлични бенефиции за задругарите, а со тоа и еден вид поддршка за семејните земјоделски стопанства земајќи во предвид дека дел од задругарите имаат семејство кое опстојува од активностите на фарма.

Во табела 7 е претставена структурата на одговорите на испитаниците на прашања поврзани со мерките за поддршка. Дури 92% од испитаниците изјавиле дека користат државна помош и тоа во најголем дел директни субвенции. Познавањето на мерките е прилично високо (72,5%) во примерокот на ова истражување.

Иако на прашањето дали имате контакти со некоја државна агенција, 57% од испитаниците одговориле позитивно, 90% од оние кои користат субвенции ја истакнаа АПРЗ како главен контакт. Втора државна институција означена како контакт е МЗШВ, а трета АХВ.

Табела 7. Познавање и користење на мерките за поддршка

	Дали ги познавате мерките (%)		Дали користите државна помош (%)	Дали сте добиле помош од држ. инст. (%)
Да	72,5	Да	92	57
Не и Малку	27,5	Не	8	43

Потреби за успешно СЗС

На прашањето за потребната инфраструктура, дури 40% од испитаниците одговориле дека им е потребен откупен центар за производите, а 34,1% одговориле дека има потреба од повеќе и подобри селски патишта и пристапни патишта до површините. Самите одговори даваат слика на состојбите со локални и пристапни патишта. Иако во многу места постојат откупци со импровизирани пунктови, сепак далечината за некои земјоделци и несоодветниот транспорт претставува проблем. Сепак, непостоењето на значителен број на договори за откуп на производството го предизвикува малиот откуп и несигурниот пласман.

Тоа е поврзано и со одговорите на прашањето што е потребно за поуспешни СЗС, каде најпосакувани се сигурниот пласман (договорно производство), повисоките субвенции, пониски цени на инпутите, повисоки откупни цени на производите, но исто така и обуки и слично. Одговорите на овие прашања може слободно да ги наречиме листа на желби од државата, за кои всушност земјоделците можат да најдат делумно остварување преку повисок степен на нивно организирање во разни форми и заедничко делување. Велиме делумно, затоа што бизнис средината во која сега се наоѓа државата зависи во голем дел од регионалните бизнис текови, договорите за слободна трговија, конкуренција со отворени граници и други фактори кои негативно делуваат на малите и неорганизираните земјоделци од кои голем дел стопанисуваат во рамките на своето семејство.

Каде завршува производството?

Семејните земјоделски стопанства во Македонија се сепак насочени пазарно, а тоа се гледа преку фактот што според испитаниците само 22% од произведената храна на фарма е за сопствена употреба. Според ДЗС (Табела 8) тој податок се дели на оние стопанства кои за сопствена употреба користат под 50% од сопственото производство (77 206 ЗС или 45% од вкупниот број на ЗС во РМ) и на оние стопанства кои користат над 50% од производството (93 375 ЗС или 55% од вкупниот број на ЗС во РМ)

Табела 8. Потрошувачка од сопственото производство во индивидуалниот сектор во Р.М.

	Помалку од 50% за сопствена потрошувачка	Повеќе од 50% за сопствена потрошувачка
Број на стопанства	77 206	93 375
% од вкупно	45	55

Извор: ДЗС 2013

Предности од семејно стопанисување

Предноста да се стопанисува како СЗС тие ја гледаат преку можноста да се заштеди во семејниот буџет затоа што за приходот и инвестирањето се одлучува во рамките на семејството, наследување на претходно стекнат капитал и разработено производство и традиција. Сепак 10% од испитаниците не гледаат никаква предност од такво работење.

За да се одржи традицијата потребно е да се живее и твори во една средина со задоволително ниво на социјализација. Дури 34% од испитаниците одговорија дека во нивното населено место нема никакви настани за социјализација. Најголем дел позитивните одговори се однесуваа на селски слави и ретки сезонски манифестации поврзани со карактеристични локални производи.

Заклучоци

Важноста на СЗС за Република Македонија и руралните подрачја е извонредно голема затоа што Македонија е мала земја и по површина и по население. Прекинувањето на континуитетот претставува прекинување на навиките и вештините стекнати преку генерациско наследување, а тоа воедно значи и голема тешкотија за враќање назад. Секое напуштање на СЗС во руралните подрачја значи и напуштање на земјоделската обработлива површина која со децении се обработувала. Едно од решенијата за обид за поправка на таа состојба во иднина е основање на задруги во кои земјоделците влегуваат со својот земјишен посед по пример на еден тип задруги од Велика Британија. Правилата за излегување од задругата во случај на прекинување со работа или напуштање на стопанството, или смрт на сопственикот кој е без наследници, се такви да таа земја мора да се понуди прво на задругата. Останатите задругари имаат подеднаков удел во таа површина преку задружната сопственост и профитот што се остварува преку тој ресурс. На тој начин се наоѓа интересот за зачленување во задругата, но тоа е и едно сигурно решение за окрупнување на земјоделското земјиште што претставува најголема болка за развој на земјоделството и руралниот развој во Република Македонија.

- **Сопственост на капиталот според кој се дефинира семејното земјоделство** - Во најголем број случаи од испитаниците, членовите на семејството го поседуваат целиот или најголемиот дел од капиталот и еден од членовите управува со стопанската единица или е официјално регистриран управник. Капиталот најчесто доаѓа од семејните средства кои се добиваат како резултат на делување со стопанството, но и од други извори на финансии кои ги обезбедуваат членовите на семејството, а кои целосно или делумно се инвестираат во истото стопанство. Таквите додатни финансии во 25% доаѓаат од пензии на повозрасните членови на семејството кои се во вклучени и целосно и делумно во операциите на стопанството.
- **Мал број на жени сопственици – или учество на жени во семејното земјоделско стопанство.** Од податоците од терен утврдивме дека само 8,3% од регистрираните сопственици се жени. Ваквата состојба и негативен однос кон жените односно женските наследници е директно поврзан со намалување на бројот на семејните стопанства. Младите жени (девојки) го очекуваат тоа и не чувствуваат одговорност кон стопанството и имотот на село на кој се родиле и израснале, па полесно се одлучуваат за напуштање на руралните подрачја што резултира во недостаток на женски лица во тие подрачја, голем број на стари ергени на село и се разбира напуштање на

семејните земјоделски стопанства и на сите социјални вредности кои одат со нив.

- **Тренд на зголемување на имот** - Зголемувањето на имотот во споредба со претходникот без разлика дали е тоа во површина или број на стока и друго, иако мал, е охрабрувачки знак за продолжување на семејното стопанство, кое се разбира треба соодветно да се поддржи, но исто така да се поддржат и оние кои се одлучиле да произведуваат различни производи од претходникот. Намалувањето на интересот за наследување е исто така показател за многу социо-економски предизвици на младите за кои се свесни преку секојдневието на своите родители.
- **Канали за продажба** - Релацијата на македонските СЗС со пазарите е главно лимитирана на контакти со откупувачите со кои најчесто не се врзани со договори и со локалното население. Малиот процент на социјална и економска комуникација и социјализација (само 33% се членови на некоја организирана форма) е пречка за вистинско пазарно однесување на членовите на СЗС.
- **Трендови на понуда и побарувачка** - Еден од поголемите хендикепи на малите земјоделци е што тие немаат јасна слика за трендовите на побарувачката, стандардите за квалитет, побарувачка за органски производи или можности за откуп од други ентитети. Дури 84% од испитаниците ги произведуваат традиционално познатите производи кои со генерации се произведуваат на стопанството.
- **Законска регулатива** - Иако во Македонија постои озаконета дефиниција за Семејно земјоделско стопанство, таа досега нема никаква употребна вредност особено за оние за кои таа е наменета, односно за сопствениците на СЗС важат сите мерки кои важат и за сите останати индивидуални земјоделски стопанства. Таа форма останува нетретирана, можеби затоа што ѝ треба построго специфицирање, поготово затоа што според пописот на земјоделството од 2007 година, евидентирани се вкупно 192.675 земјоделски домаќинства, каде се вели дека дури 192.378 или 99,8% се семејни земјоделски стопанства.
- **Едукација** – Во најголем број случаи едукацијата кај малите земјоделци, сопственици на СЗС се заснова на искуството пренесено од претходните сопственици на стопанството од кои го имаат наследено, односно вклучува блиски роднински релации како на пр. татко-син. Проради тие причини и новите сопственици на СЗС продолжуваат со производство на истите, традиционални производи за кои им било пренесено знаењето и ретко се

одлучуваат за промена или осовременување на производните техники или промена на културата.

Препораки

Останува да се работи поинтензивно за подлабоко законско дефинирање на семејно земјоделско стопанство во услови на Република Македонија. Подлабокото дефинирање на СЗС доаѓа од потребата тие да се издвојуваат од другите „земјоделски стопанства“ по некои специфични карактеристики по кои би можело да се креираат мерки за нивна посебна поддршка, а со цел да се добијат придобивките од социо-економска природа кои влијаат како на самото семејство и нивното стопанство, така и на околината, а преку промовирање на семејните вредности и на целата држава. Секоја земја може да има свои критериуми за тоа во зависност од состојбите, потребите за одржување на такви стопанства, менталитетот на населението и социо-економските проблеми.

Кај нас тие критериуми би требало да се водат од потребата да бидат опфатени повеќе такви семејства кои всушност како заедница придонесуваат за руралниот и воопшто економскиот развој.

- **Учество на членовите на семејството во семејното земјоделско стопанство** - И покрај разните производни системи и големина на стопанството, но и заради домашните социо-економски услови на стопанисување во земјоделството, вложениот труд т.е. вклученоста на членовите од семејството во работата на стопанството е централен критериум по кој може најбезбедно да се започне подлабоко дефинирање на семејна форма на земјоделско стопанство, иако повеќето членови на семејството влегуваат во категоријата неплатен семеен труд.
- **Учество на други финансиски извори вон СЗС** - Како дополнување на овој критериум треба да се одреди дали и во колкав степен од примањата се добиваат од други извори вон земјоделското стопанство, односно од плати и пензии на членовите на семејството кои се регистрирани на иста адреса.
- **Потреба од обуки и едукација.** Потребата за обуки во процесот на производството и маркетингот е веќе препознаена и таа произлегува од се поголемите проблеми со откупот, откажување на откупците од одредени локации, конкурентни производи од странство и слично. Помладите и понапредните сопственици на СЗС треба да бидат опфатени со интензивни едукативни програми за погоре споменатите. Доколку постои стратегија за поддршка на СЗС, се препорачува одговорни лица да ги контролираат и

насочуваат таквите активности финансирани од буџет, но и оние од донаторите.

- **Олеснет пристап до пазарите.** Поддршка за егзистенција на СЗС преку олеснување на пристапот до пазарите може да има значително влијание врз зголемување на приходите.
- **Подобрена комуникација со релевантни државни институции.** Комуникација Комуникацијата со државните институции кои се надвор на теренот и најблиску до земјоделците како што е АПРЗ е од огромна важност и можат многу да придонесат за зачувување на семејните стопанства, но со соодветни алатки во облик на специфични мерки за ваквите семејства, кои ќе произлезат од пошироко истражување.
- **Измени во законската регулатива** - Постоечкото дефинирање на семејните земјоделски стопанства не дава простор за посебно третирање затоа што тие и онака се опфатени со сите постоечки мерки или пак доколку се развиваат нови мерки за поддршка, тие ќе важат за сите индивидуални земјоделски стопанства. . Без подлабоко дефинирање на СЗС тие неможат да се одвојат од останатите земјоделски стопанства и да си најдат посебно место во политиките преку третирање од специјални мерки за поддршка, преку кои тие ќе ја максимизираат нивната улога во руралниот развој и воопшто во општеството.

Овие и други наоди од истражувањето се даваат да послужат на јавноста, научната заедница и државните институции во понатамошни истражувања и размислувања за креирање на специфични мерки за поддршка за семејните земјоделски стопанства во Република Македонија.

Литература

Angemi, Diego (2002). Labour Market Efficiency and the Determinants of Agricultural Child Labour. Poverty Monitoring and Analysis Unit (PMAU). Kampala: Ministry of Finance, Planning and Economic Development, Uganda.

B. Losch, S. Fréguin-Gresh (2013) Quelles agricultures face aux défis des transitions africaines? Cahiers Agricultures 22 (1), 10-15 (1)

FAO (2007), A System of Integrated Agricultural Censuses and Surveys, Volume 1 World Programme for the Census of Agriculture 2010, Statistical Development Series, 11, FAO. Rome,

FAO (2009). Women and Rural Employment: Fighting Poverty by Redefining Gender Roles. Economic and Social Perspectives, Policy Brief 5. Rome: Food and Agriculture Organization (FAO).

FAO (2014). Identifying the “family farm” An informal discussion of the concepts and definitions.

Paris, Thelma, Abha Singh, Joyce Luis and Mahabub Hossain (2005), “Labour Outmigration and Livelihood of Rice Farming Households and Women Left Behind: A Case Study in Eastern Uttar Pradesh”. Economic and Political Weekly, June 18, 2005. pp. 2522-2529.

Poulton, Colin, Andrew Dorward, and Jonathan Kydd (2010), “The Future of Small Farms: New Directions for Services, Institutions, and Intermediation”. World Development, Vol. 38 (10). pp. 1413–1428.

Suess-Reyes J, Fuetsch E, (2016) WU, Vienna University of Economics and Business, Research Institute for Family Business, Welthandelsplatz 1, A-1020 Vienna, Austria

Toulmin, Camilla and Bara Guèye (2003). Transformations in West African agriculture and the role of family farms. Issue Paper No. 123. Drylands Programme: International Institute for Environment and Development (IIED)

Државен завод за статистика на Република Македонија (2013). Анкета за структурата на земјоделските стопанства во Република Македонија.

Закон за земјоделство и рурален развој; Закон за вршење на земјоделска дејност; Закон за земјоделско земјиште; Закон за пензиско и инвалидско осигурување; Закон за придонеси од задолжително социјално осигурување.

Национална стратегија за консолидација на земјоделското земјиште во Република Македонија за период 2012-2020 година